

KÜLSŐ ÉS BELSŐ TÉR KÖZTI ÁTMENETEK
- kontrasztok és áttűnések –

PhD értekezés tézisei

Benkő Melinda
2005

KÜLSŐ ÉS BELSŐ TÉR KÖZTI ÁTMENETEK

- kontrasztok és áttűnések –
PhD értekezés tézisei

Az értekezés célja és módszere

A 20. század végére a hétköznapi életben és a tudományok többségében is megdőlt a tökéletes racionalitásba vetett hit, és egyre inkább a bizonytalanságok kutatása került előtérbe. Így a választott téma, a külső és belső tér közti átmenet bizonytalan zónájának kérdésekkel teli leírása a mai tudományos gondolkodásnak megfelelően nem igazságok megfogalmazására törekszik, hanem elsődleges célja a hagyományos tárgyorientált építészet- és tervezésemélet, ill. a külső térre szűkített településtervezés, kert- és tájtervezés elméleteinek, gyakorlati eszköztárának közelítése, ezáltal az összetett és mégis egységes környezetformáló gondolkodás tudatosítása.

A kutatás megpróbálja az elméletek és a tervezés gyakorlati világát is összekapcsolni: olyan gondolkodásmintákat ad, melyek a gyakorló építész szemléletéhez igazodva értelmezik a külső és belső terek közti átmenet jelenségeit.

A választott téma nem túl sok rendezett előzménnyel rendelkezik. A tér a klasszikus modernizmus óta az épített környezet legátfogóbb fogalmává vált és számos kutatás tárgyát képezi. Ezek többsége az építészetileg formált tér, elsősorban történelmi kontextusba ágyazott belső tér alapfogalmainak és általános összefüggéseinek tisztázására törekvő elméleti munka /hazai előzményként Szentkirályi Zoltán és Hajnóczi J. Gyula kutatásai említhetők/. Korunkban a tér minőségi dimenzióinak egzisztencialista irányultságú megközelítése mellett /ld. Schneller István kandidátusi értekezése/ a külső, elsősorban városi tér elmélete Meggyesi Tamás kutatásainak tárgya. A térelméletek többsége kiemeli a külső és belső tér közti átmenet fontosságát, azonban tudatos feltárására nem vállalkozik.

Francia, olasz, svájci morfológiai iskolák, és angolszász, ill. skandináv kutatók alkalmazzák a térelméletek eredményeit egyszerű és világos rendszereket felállítva a tervezéseméletben. Elmélettel, tervezéssel és oktatással egyaránt foglalkozó építészek ez a szemlélet példaértékű, mivel az építészet megismeréséhez, a tervezés tudatosításához, az oktatáshoz elengedhetetlen az általános összefüggések értelmezése. Szükség van korhoz, helyhez, kultúrához, építészeti irányzathoz nem kötődő, egyes építészeti alapkérdéseket tisztázó elméleti megközelítésre. A külső és belső tér közti átmenetek jelen kutatása is ezt a szemléletet képviseli.

A kutatás eredményei korábbi elméleti munkákra épülnek, ugyanakkor városépítészeti – építészeti alkotáson, alkotási folyamatokon is alapulnak. A logikus magyarázatok mellett mindig szerephez jutnak az építészettől elválaszthatatlan intuitív alapokon - utazások, képek, emlékképek, tervezői gyakorlat, oktatási tapasztalat – nyugvó szubjektív felismerések is. A kutatás a külső és belső tér közti átmeneteket koherens rendszerbe foglalva ismerteti és elméleti felvetéseit sémák segítségével teszi könnyen érthetővé. Emellett néhány konkrét példa bemutatásával utal a különböző gondolatköröket igazoló építészeti helyzetek sokaságára.

A természetben és az életben lassú átmenetek, fokozatok, elkülönülések vannak. A tudományos teória azonban az éles különbségeket kedveli és nem az elmosódott átmeneteket. A kutatási munka kiindulási előfeltétele az volt, hogy az építészet megismerését, elemzését nem teheti teljessé az a szemlélet, mely kizárólag a hagyományos ellentétekre koncentrál, ill. az ellentétpárok egyikével foglalkozik figyelmen kívül hagyva az ellentétpár pólusai közti átmenetek, fokozatok, kapcsolatok lehetőségeit. A valóság összetett és ellentmondásos, ezért a kutatás célja szerint az elmélet szintjén is megpróbál belépni az „is-is”, a köztesség világába.

A külső és belső tér közti átmenet kutatása nemcsak tematikájában foglalkozik köztes helyzettel, hanem mint kutatási terület is tudományágak, tudományszakok határán helyezkedik el. Elfogadja, értékeli és beépíti azokat az átfedéseket, melyek településtudomány, építészet tudomány és tervezéstudomány között léteznek. Az interdiszciplinaritás nehézségeinek ismerete mellett is a kutatás célja a rögzült határok gyengítése, feltörése építészet – városépítészet – tájépítészet, elméleti kutatás – tervezési gyakorlat – tervezésoktatás, történeti és kortárs építészet, külső és belső tér között.

A kutatási téma korokat és kultúrákat átfogó építészeti szemléletet képvisel. Vállalja az ebben rejlő kockázatot, mivel teljest, tökéletest, lezártat, biztosan igazat nem hozhat létre, de felvet olyan kérdéseket, melyek megközelítései hasznosak lehetnek további kutatások és a tervezői munka számára is. A téma feltárásában igyekszik értéksemleges maradni. Elfogadja a kortárs pluralista esztétika és művészet felfogását, miszerint egyik koncepcionális döntés, építészeti irányzat ugyanolyan jó lehet, mint a másik. A kortárs sokféleséget azonban új szempont, a külső és belső tér közt kialakuló átmenetek alapján tagolja.

Az építészeti, városépítészeti elméletek és törekvések egyre nehezebben áttekinthető és rendezhető világában a kutatás kiemeli egy rendező elvet: a dichotómiákból felépülő környezet feltételezett történeti érvényességét és ezek mai felbomlási folyamatait. Az általános megközelítés felől szűkíti a témát: így az építészeti dichotómiákon keresztül jut el a térelméleti kettősségekhez, majd külső és belső relatív viszonyához, ill. a köztük levő átmenetekhez. Az értekezés - felépítéséből és belső logikájából adódóan – két részre osztható:

- első 4 fejezete szintetikus, alapviszonyokat, összefüggéseket, a külső és belső tér közti átmenet vizsgálatát előkészítő leíró jellegű rész;
- második része /5.,6., és 7. fejezet/ pedig a térviszonyokat és az átmenet tulajdonságait bemutató, a kutatás jelen fázisának eredményeit rögzítő - történeti és kortárs példákkal illusztrált -, morfológiailag orientált, didaktikusan kifejtett tervezési elvek rendszerét adja.

A kutatás a hagyományos magyar funkcióorientált, a különböző környezeti léptékeket egymástól elszigetelten kezelő elmélettel és gyakorlattal szemben az átmenet építészetének érezhető, ki nem mondott jelenségeit, valós helyzetektől függetlenül is megnevezhető tervezési elveit kutatja. Tudatában van a valós társadalmi helyzet és az épített környezet, ill. az átmenetek minősége közti összefüggéseknek, de a hangsúlyt a háttér tudatosítása mellett a városépítészeti, építészeti, tervezéseméleti megközelítésre helyezi.

Az értekezés egységes szempontsorú és szerkezetű rendszert hoz létre, melyben a fő- és résztémák tagolása és pontos kidolgozása alapvető fontosságú.

Tézisek

1. Környezetünk alakulása és állapota erősen tükrözi a társadalmi jelenségeket. Ennek következtében már a kortárs város is elemeire szétesett kirakós játékhoz hasonlítható. Nehezen érzékelhető és kontrollálható komponált káosz, melynek csak különálló darabkáira figyelünk, épületeket, utcákat, tereket, parkokat elemzünk és alkotunk szakterületek szerint is elszigetelten.

A kutatás egyik alapvető megállapítása, hogy **a lényeg nem az egyes elemekben, hanem a köztük levő összefüggésekben, kapcsolatokban, átmenetekben, a bizonytalanban rejlik.**

2. Az emberi gondolkodás dichotómiák fogalmaira épül, mint jó és gonosz, igaz és hamis, szellem és anyag, beszéd és írás, férfi és nő, élet és halál...A nyugati gondolkodás alapvetően a szélsőségek, az ellentétes pólusok közti feszültség hangsúlyozására törekszik, poláris kontrasztokból építkezik és így a kontraszthatás a környezetformálásban is kiemelkedő esztétikai szereppel bír. A könnyen felismerhető, megnevezhető, magyarázható ellentétpárok mellett azonban a köztesség helyzetei is mindig léteznek.

Világunk fokozatosan adja fel abszolút viszonyítási rendszereit, vagy-vagy alapú megközelítéseinek biztonságos terepét és megpróbálja elfogadni az állandó változás, ideiglenesség, diszkontinuitás, többértelműség keleten már korábban is természetesen élő elveit. A város, a táj átalakulása és a környezetalakításban, ill. a környezetről való gondolkodásban megjelenő új szemlélet is ezt tükrözi: a határ, a küszöb, az átmenet, a hibrid, a köztes úr előtérbe kerül és értékessé válik.

A jelenkori építészet, sokféleségéből adódóan nem jellemezhető a dichotómiák használatával vagy szándékos felbontásával: tendenciáktól függetlenül vannak alkotások, melyek tovább éltetik, sőt felerősítik a kontrasztok kultúráját és vannak, melyek inkább az áttűnések esztétikáját keresik.

3. A kutatás alapfelvetése, hogy **az ember számára egyetlen valós tér létezik**, melyet különbözőképpen - az építés, a tulajdon, a használat, szellemi tartalmak stb. szerint - tagolunk. Térleméleti dichotómiák, ill. egymásra épülő fogalompárok sokaságával nevezzük meg a térnek ezt a lényegi tagoltságát, mely az emberi környezetet jellemzi: tér és tömeg, tér és idő, szent és profán, közösségi és magán, táj és építészet, nyitott és zárt, külső és belső stb..

4. Városépítészet és építészet határterületének leginkább megfelelő tértagolást külső és belső relatív kettőssége nyújtja. Külső és belső csak egymáshoz viszonyítva létezik. Végtelen változatban nyilvánul meg és eleve feltételezi a terek közti átfedések és átmenetek lehetőségeit. Ez a dichotómia alapvetően az emberhez, a világ mesterséges megkettőzéséhez kötődik. Magába foglalja a térhasználatot és az idő dimenzióját, ezáltal az állandó változást, többértelműséget, bizonytalanságot. Tehát a mai tudományos szemléletnek megfelelő tökéletes is-is kettősség.

5. A külső és belső kettősség segítségével tagolt tér részei között a kutatás három alapvetően eltérő térviszonyt különböztet meg: a melléhelyezést, az áthatást és a befoglalást.

a. A melléhelyezés esetén a terek felület, tömeg mentén érintkeznek és alapvetően mellérendelő viszonyban vannak egymással /juxtapozíció/.

A terek elkülönülnek és elzárkóznak, ezáltal egymástól függetlenül is létezhetnek. Az építészetben a funkciók, a városépítészetben a tulajdonviszonyok követelik elsősorban melléhelyező térviszonyok gyakori és egyértelmű alkalmazását.

b. Az áthatás terek közti térbeli kapcsolat, de már általában hierarchiamentes kölcsönös és részleges befoglaló térviszony, melynek eredményeként új, köztes helyzetben levő térrész születik /virtuális transzparencia/.

Áthatás esetén a kapcsolatban álló terek nem maradhatnak zártak, részben egymásba olvadnak és ezáltal kialakul egy olyan térrész, melyik egyszerre több tér része. Ez elválasztja és egyben össze is köti az egymást átható tereket és segít megőrizni a tér eredendő folytonosságát. Az áthatás választásokat nyújtó nyitott és dinamikus, mozgásra készítő is-is térhelyzetet, térbeli átmenetet teremt.

c. A befoglalás alapvetően hierarchikus térbeli kapcsolat, rész és egész, tér a térben viszony /inklúzió/.

Belső tér vagy külső tér egy részének megjelölése csak a külsőből való lehatárolás által jöhet létre, tehát a befoglaló térviszony szükségszerűen minden külső – belső téri helyzetben jelen van. Térhatárok kialakításával befolyásolható, tudatosítható vagy szándékosan elhomályosítható ennek a legalapvetőbb térviszonynak a léte, de a terek közti átmenetnél, határnál mindenképp szembesülünk a másik nagyobbbal, a befoglalóval. Emellett maga a belső tér is befoglalóvá válhat, amennyiben külsőt vagy újabb belsőt ölel körül.

6. A külső és belső tér közti átmenetek végtelennek tűnő kulturális és építészeti változatai a térviszonyoknak /melléhelyezés, áthatás, befoglalás/ megfelelően szintén három csoportra oszthatók: elzárt terek esetén az átmenetet a falban lévő kapu biztosítja; terek határán áthatás eredményeként átmeneti tér születik; és az átvezetett tér átmeneti terek sorozatából épül fel.

a. A külsőtől elzárt tér esetén a terek egymás mellé helyezettek, határuk egyértelműen a felületszerűséget hangsúlyozó fal. A külső és belső tér közt levő átmenetet a falban megjelölt vagy jelöletlen kapu és küszöb biztosítja. Az átmeneteket a kapu térbelisége és a kapu átmenet terét megjelölő jellege alapján végezzük.

- b. **Az átmeneti tér** kialakulása külső és belső tér áthatásának eredménye, ahol a terek közti határ maga is térré válik és ezáltal fokozatos térbeli átmenetet biztosít. Átala sokrétűvé és árnyalttá válik a térhasználat és az építészeti forma, izgalmas és összetett köztes téri helyzet keletkezik a város külső tere és az épület belső tere határán. Az átmeneti tér kialakításában a **térhatárok - alsó-, oldalsó és felső térhatár** - szerepe meghatározó. A valóságban ritkák az osztályozó elméletnek megfelelő egyértelmű téri helyzetek és általában több térképző elem együttesen érzékelteti ennek a pontos térhatárokkal nem, vagy csak ritkán rendelkező, sajátos térbeli és használati fölösleget is nyújtó términőségnek a létét. A kutatás azonban az átmeneti tér feltárásához a teret definiáló határok és elemek szerinti osztályozást ad, mivel így lehetővé teszi elméletileg jól elkülöníthető, tiszta helyzetekből kiindulva bonyolultabb átmeneti terek felismerését és felépítését.
- c. **Az átvezetett tér** esetén a külső és belső kölcsönösen egymás részévé válik, átmeneti terek sorozata vezet vagy veszít el a térben. Nincs megérkezés; a lényeg a mozgás, a haladás, a változás, a tér folytonossága.

7. A kutatása megállapítja, hogy az építészetben egyetemesen jelenlévő törvényszerűségek, a kutatásban ismertetett térvizonyok és átmenet helyzetek ismétlődnek, ill. újrafogalmazódnak korunk sokszínű világában.

A klasszikus építészeti formálást elutasító, állandóan újat kereső kortárs építészet irányzatai sem tudnak a földi lét fizikai korlátain és az épületek használhatóságából adódó kényszereken túllépni, így szélsőséges formai megnyilatkozásaik ellenére is elsősorban a térvizonyok hagyományos hármasságával élnek. Különböző típusú kortárs fragmentációk által is a kutatás korábban ismertetett külső és belső tér közti átmeneteihez érkezünk.

A kortárs építészet megnevezhető tendenciái közül **a tér folytonosságát szándékosan megtörve**, a biomorf és a felület építészet alapvetően elzárt belső tereket hoz létre, ahol a külső és belső világ közti éles különbség a kapunál kényszerűen feloldódik. A modernizmust továbbépítő kritikai regionalizmus vagy a posztdekonstrukció, ill. a mindezt bizonyos szempontból tagadó posztmodern **formatöréseinek köszönhetően** külső és belső közti átmeneti térhelyzetek sokaságát teremti újjá. Külső és belső egyesítésére törekedve, **a hagyományos különbségek eltörlésének szándékával** és a mai szerkezeti lehetőségeket kihasználva új típusú átvezetett terek születnek a topografikus építészet, a Möbius építészet vagy a lírai high-tech világában.

Az értekezéshez kapcsolódó publikációs jegyzék

- „Harmonie architecturale formée par le contraste” – lektorált idegennyelvű publikáció, BULLETIN 2000, BME Építészmérnöki Kar
- „Szabad terek határain” – lektorált publikáció, Kert- és tájépítészet, 2000./09.
- „Városépítés 2” egyetemi jegyzet következő fejezete: A város, mint látvány, BME Urbanisztika Tanszék, 2003
- „A külső tér” – részvétel a Földművelési és Vidékfejlesztési Minisztérium megbízásából kiadott tudományos kutatásban /kutatásvezető: Dr. Meggyesi Tamás/
  - 2000 – A külső tér elmélete - alapfogalmak és tematika – munkaközi jelentés
  - 2001 – A külső tér
- Meggyesi Tamás: A külső tér, fejezetek egy építészeti térelmélethez – munkatárs, Műegyetemi Kiadó, 2004

Csak szóban elhangzott előadások:

- „Szabad terek határain” – előadás nemzetközi kert- és tájépítészeti konferencián – Debrecen, 2000 szeptember
- „Az alapsík szerepe a külső tér tagolásában” – előadás a Dr. Vámosy Ferenc tiszteletére rendezett szimpóziumon, Budapest, 2001 március
- „A főutcák építészete” - Savaria Urbanisztikai Nyári Egyetem, előadás nemzetközi konferencián, Szombathely, 2001 augusztus
- „Épített környezet, fenntartható közlekedés” – Fenntartható Magyarország – beszélgetéssorozat a Millenárison, 2004 november - beszélgetés Fleischer Tamással
- egyetemi oktatás keretein belül tartott, a kutatási témához kapcsolódó előadások

Az értekezés hasznosítási lehetőségei

Korunk hazai átlagos építészeti kultúrája, környezetünk színvonala, ill. a szakmai és a tágabb nyilvánosság állapota egyaránt tükrözi elméleti és gyakorlati eszköztárunk hiányosságait, fogalmi készleteink rendezetlenségét és az ehhez kapcsolódó kommunikációs problémáinkat. A kutatás nem a gyakorlatban közvetlenül alkalmazható előírásokat vagy szabályokat ad, hanem általánosításai segítségével növelheti a városépítészeti és építészeti tervezés tudatosságát, segíthet a szakterületek közeledésében, egymás megértésében és ösztönzőleg hathat a városépítészeti és építészeti tervezésre és oktatásra.

Újabb elméleti kutatásokat indíthat el, melyekben a külső és belső tér közti átmenet feltárása meghatározott kultúrkörhöz, konkrét helyhez kötődik. Előtérbe kerülhetnek az átmenetek közti viszonyok, a városi teret tagoló sokféleség. Értékek fedezhetők fel és menthetők meg környezetkultúránkban az átmenet szándékainak és fontosságának megértését követően. A kutatás támpontul szolgálhat városépítészeti és építészeti tervezői koncepciók megfogalmazásához, megértéséhez, ill. használható meglévő alkotások elemzéséhez, kritikájához.

A tervezésemélet funkciót és formát hangsúlyozó megközelítéseit kiegészíti a tér és térhasználat emberközpontú szempontjaival. Az építésztképzésben tankönyvként is használható munka elősegíti egy átfogóbb, értelmi és érzelmi alapokon nyugvó korszerű építészeti szemlélet megismertetését, az építészet szellemi tartalmainak közvetítését.

